

gyobb vállalkozások közül a *Don Quijote utolsó leveleiből* arányos szerkesztése, egyenletes méltóságú gondolatritmusa tűnik ki; az egyszerűség itt pillanatra sem válik banalitássá, s a regényminta sem ront a költemény önállóságán. Visszatérő gondolata jelképi erejű: „Lebontották a szélmalomokat.” S ami a főntebb elemzett *Mímusban* oly vitathatóan sikerült, az a *Pantomimban* talál hibátlan megvalósulásra. Elvontságát leleményesen indokolja a színpad absztraháló közege, a „pantomim” pedig forgatókönyvszerű formajátékával is hitelesen jelenít meg társadalmi magatartás-tüneteket. Az életre kelt, munkába induló szobor költői telitalálat. Az a társadalmi — társadalomjobbító — szándék, ami a fogaskerékké maradt égi acélszög esetében oly kevés eredménnyel keresett formát, itt maradéktalanul szemléletessé válik. Aki ennyire eredetien is tud írni, annak jobban kellene ragaszkodnia a senki más által el nem dalolható énekhez. (*Magvető, 1976.*)

ALFÖLDY JENŐ

Sz. Lukács Imre: Szegények ünneplőben

Számos kortárs írónk érzékeli újabb életünk átfogó, nagyepikus megörökítésének hiányát; kiváltképp pedig a parasztságét, akit talán életformájában is legmélyebben érintett az 1945-ös korszakforduló. Veres Pétertől Sánta Ferencig vallották, hogy ennek a folyamatrajznak ontológiai adottsága szerint elsősorban a regény lehet a letéteményese, hisz a kor összetettségét elsősorban a tényi-tárgyi megjelenítés bő eszköztárával rendelkező műformák idézhetik vissza. Valószínűleg ilyen indítékok magyarázzák Sz. Lukács Imre hármaskönyvének születését is. Tény viszont — s ez magyarázza mind a *Három nemzedék*, mind pedig a *Hűsz óra* ábrázolástechnikai dilemmáit —, hogy az esztétikai-tárgyi teljességre törekvő regénytípusnak korszakonként változnak a feltételei. A *Szegények krónikája* és az *Elvesztett szegénység* — e laza szövésű trilógia első két darabja — még korszakos jelentőségű eseményekből meríthette itt-ott feltörő drámaiságát. A *Szegények ünneplőben* azonban nem támaszkodhat látványos, a regény világát esztétikailag is koordináló történelmi körülményekre. Elsősorban ennek folytán reked meg a regény az ábrázolás — szándékolt — arány- és súlyponteltolódásainak hálójában.

A tiszamenti falu életében most nem a folyamat történeti alakulása kap kiemelt szerepet: a jelenben játszódó történet nem a „meggazdagodást” kívánja bemutatni. A múlt, a szegénység itt mindössze kontrasztív elem, az *adottat* világítja meg, az „ünneplőbe” öltözöttek mai magatartásformáit. Az epikus folyamat mozgása tehát nem épülhet külsőleg meghatározó eseménysorra, a kompozíciós kötések a köznapiságból kell regényi alkotóelemekké átemelni. A regény belterének folyamatai ilyen módon életformák feltárulkozására összpontosítanak, a történetiség hangsúlyait — akarva-akaratlanul — nemzedéki, generációs problémakörbe tolja át az ábrázolás. Három — egymást részben keresztező, részben kiegészítő — szálon figyelhető meg az írói kísérletnek az a sajátja, hogy — történeti epikus centrum híján — összetett minőséget állítson a regény középpontjába. A főhős, Potornai Bandi alakja az eszmények és kísértések közt küzdő-vívódó figurában a szentenciákat megfogalmazó regényi szöveget kelti életre. Ezek a szentenciák és ítéletek a hatvanas évek magyar társadalomfejlődésének néhány ellentmondására vonatkoznak. („A bőség okozott már zavarokat, de nem zsákutca.” Vagy: „A módosságot nehezebben viseljük a szegénységnél. Gyilkolász bennünket.”) Idősebb Potornainé az élet teremtésének, foly-

tonosságának a parasztábrázolásban immár hagyományos, időtlen szimbóluma; általa kerül a cselekvéskondíciók háttérébe a szegényparaszti nagycsalád léteremtő funkciója. („A család összetartozásának hitét építgette, a gyönyörű lemondás jeltelen emlékművét.”) István apánk — a termelészövetkezet elnöke — közvetlenül a valóságból, az indukáló életkörülből viszi a regénybe az átalakuló életforma történelmi előzményeit. Betegsége, halála egy „történelemcsináló” nemzedék elhasználódására, tragikus távozására utal. E három — korhoz kötött, időtlen és szintetizáló — minőségből alakul ki a regény fő viszonyítási pontja, e hármas értékelvhez méri az író a körülöttük felsorakozó alakokat. Azazhogy, mérné, mérhetné — ha az így létrejött regényi erőterben valamely szempontból tipikus magatartásformákat is teremtett volna. Potornai Zsuzsa valószínűtlenül elrajzolt nőalakján kívül ugyanis nincs a folyvást emlegetett ellenpólusnak egyetlen élő alakja sem.

Az ellenpóluson nem sűrűsödnek össze a negatív minőségek, itt mindössze — már-már korszellemet idézőn — a szerzés, az anyagiasság, az egzisztenciateremtés hivalkodó szólamaait találjuk. Ami látható: csinos alföldi falu, ahol a regény pozitív alakjai fantomokat teremtve — jószerint személykocsi és külföldi cigaretták ellenében — védik a korszerű etikai és társadalmi értékideált. De nemcsak azért küzdenek fantomokkal, mert az ellenfelek jelentéktelenek: főként és elsősorban azért, mert a regény ú. eszmei-gondolati jelentésrétegét legfeljebb publicisztikai mélységű, fogalmi közhelyek uralják, ráadásul elég nagy ívben kerülve jelenkori társadalmunk lényegi ellentmondásait. Mert Potornai Bandi néma, már-már outsider forradalma nem az okokat kutatja, hanem vadonatúj divatnak véli a (meg sem jelenített!) paraszti „utilitarizmust”. (Nem véletlen, hogy lényegében minden szociális értékű tette — könyvtáralapítás, iskolai „reformok” stb. — erkölcsi és lélektani rekompenzációnak tűnik.) Így aztán veszendőbe megy az analitikus kisregény utolsó lehetősége is, a lineáris cselekmény a pozitív hősök szerény megünneplésével be is töltötte feladatát. Említettük, nincs eseményi koordináló pontja a kisregénynek, s — a redukált prózai formáknál oly lényeges — epikus centrumba egy összetett értékelvet állít az író. Látható azonban, hogy e három, azonos előjelű minőség nem tudja mozgásba hozni a folyamatot. Ennek ellensúlyozására aztán két elsetlet, poentírozó esemény kerül a mű végére; a társadalmi összefogást is jelképezni kívánó aratás, illetve az árvíz elleni küzdelem. Mindkettő arra az emberi-szociális tételre próbál rámutatni, amelyet már az előzőekben véglegesen elmulasztott a regényi ábrázolás. Azaz: a *Szegények ünnepében* a hatvanas években modellálódott kisregénytípust választva, sem főhősét, sem struktúráját nem tudja e forma eléggé határozott műfaji törvényeinek alárendelni.

A megjelenítés szelekciós zavarai — különös módon — még a nyelvi-stilisztikai szinten is erősen éreztetik hatásukat. Sz. Lukács Imre hőse nem él szervesen a regény világában, nem prófétaságának, forradalmárságának tartalmait látjuk — mindössze indulatait, ellenállását, néhány elnagyolt mentalitásbeli vonását. Következésképp állandósult adjektívális szintagmák veszik át a szituatív jellemzés helyét. Tízegynéhány változatból csak némelyekre utalhatunk itt: „magányos lázongó”, „ingyen megváltó”, „cselédházi új messiás”, „legfrissebb Hirdető”, „mezei próféta”, „új-kori kikiáltó”, „a próféták prófétája” stb. Jól megfigyelhető ráadásul, hogy az író — szándéka ellenére — olykor ironizáló jelzőkapcsolatokkal illeti hősét, akit pedig messzemenő azonosulással látszik ábrázolni... Mindez annak a nagyszámú elbeszélői-stilisztikai képtelenségnek, nyelvi pongyolaságnak a körébe utalható, amelyek már az olvasmányélményben is disszonáns hatást hagynak hátra. A két tipikus hiba egyike a durva, verbális gerjesztettség: „A tanár kedve kudarcba fulladt” (102. l.), „Méla mozdulataiból unatkozás burjánzott” (112. l.), „a szürkeségből tudása, tehetése bilukszott (!)” (19. l.). A másik változat épp ennek ellenkezője, a fogalmi egyhangúság — olykor az iskolás fogalmazás modorában: „Váradieknak negyven hízója, tehene, birkája, annyi szárnyas jószág, hogy sohasem volt annyi.” (10. l.), „meleg

por porzott az utakon" (127. l.), „Az országúton teherautók, személykocsik porzottak. Mozgalmas volt a falu." (41. l.) stb.

A két változat között nem alakul ki egységes regényi nyelv, a közlés hol egyik, hol másik véglethez csapódva az epikus alakítás egyoldalúsága mellé a nyelvi-esztétikai megformálás szerveslenségét társítja. E kettős teher pedig rendszerint — mint e regényt is — agyonnyomja a műalkotást. (Kossuth, 1976.)

KULCSÁR SZABÓ ERNŐ

Szerkesztői asztal

Fennállásának 15. évfordulóját ünnepli a Miskolcon megjelenő Napjaink. Folyóiratársunknak további eredményes munkát kívánunk, s további sok-sok gazdag évfolyamot.

*

A Költészet Napja alkalmából Szegeden, a Bartók Béla Művelődési Központban, fiatal költőink léptek közönség elé. Az est bevezetőjét Szigeti La-

jos tartotta, majd Baka István, Belányi György, Géczy János, Petri Csáthó Ferenc, Téglásy Imre és Zalán Tibor versei hangzottak el.

*

Költői est köszöntötte a vers ünnepét Hódmezővásárhelyen is. Itt Vörös László, lapunk főszerkesztője mondott bevezetőt Ágh István, Baka István, Utasy József és Fenyvesi-Félix Lajos verseihez.

Soproni János kérésére közöljük az alábbiakat:

Tisztelt Szerkesztőség!

Nagy meglepetéssel olvastam a Tiszatáj idei 3. számában a „Késői beszélgetések Radnóti Miklósról” c. közleményt, amelyet sajnós, nem hagyhatok szó nélkül. Súlyosan kifogásolom, hogy a Petőfi Irodalmi Múzeum kérésére magnóra mondott visszaemlékezésemet, tehát kifejezetten archiv anyagot, megkérdezésem és engedélyem nélkül publikáltak.

Miért kifogásolok?

1. Az anyagot az összeállító önkényesen kezelte, kihagyott, összevont, a mondatokat összefüggéseiből kiragadta, helyenkint „átstilizálta”, s ezzel alaposan megváltoztatta-eltorzította.

2. Az összeállító folyamatos szöveget közöl, mintegy „nyilatkozat”-ot. Az anyag kérdés-felelet formában készült, spontán beszélgetés volt, nem előre megbeszélte kérdésekre adott válaszokból áll. Így hát hiányoznak belőle a habozások, a bizonytalanságok, a félig vagy negyedrészelt sikerült emlékezők, sőt a nyögések, ahogy az ember 35–40 év múlva erőlődik, hogy minél pontosabb legyen. Mindezek hiányában a közölt anyag — az önkényes hűzások, átalakítások, kihagyások miatt — csak úgy csöpög a nagyképszerűségtől. Holott az elmondott anyagban többször is elhangzik „...nem szeretnék nagyképszerűen fogalmazni...”.

3. A felvétel nem 1970-ben, hanem 1969. februárban készült. A beszélgetés elején világossá tettem, hogy Radnóttal kapcsolatban nem irodalmi, művészi kérdésekről beszéltek, mert ezt nálam illetékesebbek már elmondták-leírták. Minthogy vita folyt — talán folyik is — Radnóti világnézet és a párthoz való viszonya körül, az a feladatom, hogy szerény, igazán szerény tapasztalataimat átadjam a kutatóknak, az érdeklődőknek, eufémizmussal szólva: az öröklétnek. Tehát nem azért, hogy a vitában részt vegyek. A téma jellege miatt viszont a magnóra magamról is beszélni kellett.

4. Sok kisebb-nagyobb tévedésre, amit az átírás okozott, nem térek ki, mert túl hosszú lennék. Egy durva szimplifikálást meg kell említenem. Mindjárt a közlemény elején azt olvastam, hogy „...Az volt a feladatom, hogy Szegeden megteremtsem az illegális párt szervezetét...” Egyenesen mosolyognivaló. Természetesen nem így mondtam. A gyengélkedő pártszervezet bizonyos újjászervezéséről, emberek összehozásáról volt szó.

Ami egyébként az általam felvázolt Radnóti-képet illeti, a közlemény ezt nem változtatta meg.

5. Közismert, hogy ilyen visszaemlékezések kötetlen beszélgetések során születnek, óhatatlanul könnyelmű, pongyola fogalmazásokkal stb., amelyeket semmi esetre sem a kortársi nyilvánosságnak szánnak. Annyira nem, hogy akkor még csak vissza se hallgattam, a leírt szöveget sose láttam. Meg sem fordult a fejemben, hogy már néhány év múlva, minden kontroll nélkül, nyilvánosságra hozzák. A tévedés szinte elkerülhetetlen. Felhívták figyelmeztet (magam is észrevettem most) egy furcsa emlékeztetkijavításra. Valóban: Trisztán helyett Szindbádöt mondtam. A verset a költő az unokaöcsémről, helyesebben az ő ihletésére írta, tehát már csaknem 40 éve emlegetjük a családban — mégis ilyen tévedésbe estem. Egyébként a vers pontos címe: Trisztánnal ütem.

Köszönöm, hogy hozzászólásomat közölték.

Budapest, 1977. III. 26.

Szíves üdvözléssel
SOPRONI JÁNOS